

II. Dünya Savaşı Yıllarında Trabzon'da Alınan Ekonomik Önlemler*

Economic Measures Taken In Trabzon During World War II

Tuğba ERAY BİBER**

* Tuğba Eray Biber, *Savaşın Gölgesinde II. Dünya Savaşı Yıllarında Giresun, Trabzon ve Rize'nin Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Durumu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020 adlı kitabın ilgili kısımlarının düzenlenmiş ve güncellenmiş halidir.

** Doç. Dr., İstanbul, Türkiye.

Orcid Id: 0000-0002-4574-7533

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:

Tuğba Eray Biber, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye.

E-posta / E-mail:

tugbaeray@gmail.com

Geliş Tarihi / Recived Date:

28 Nisan 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

17 Kasım 2023

Araştırma Makalesi / Research Article

Atrf / Citation:

Doç. Dr. Tuğba Eray Biber, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Trabzon'da Alınan Ekonomik Önlemler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt 135, Sayı 267, İstanbul 2023, s.199-220.

doi: 10.55773/tda.1289101

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA 2.0 tarafından lisanslanmıştır. / This article is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0.

Öz

II. Dünya Savaşı yıllarında, tüm Türkiye'de olduğu gibi Trabzon'da da askere alımların artması işgücünü ve üretimi düşürmüştü. Üretimin azalmasıyla tüketim maddelerinde pahalılık baş göstermiştir. Buna bağlı olarak stokçuluk ve karborsacılık gibi nedenlerden dolayı tüketim maddelerini bulmakta güçlük çekilmiştir. Üretim-tüketim dağıtım işleri için Milli Korunma Kanunu Ocak 1940 çıkartılarak devlet kontrolüne alınmıştır. Devletin, zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için zaten ekonomik durumu kötü olan, halktan yeni vergiler almaya başlamasıyla halkın durumu daha da kötüleşmiştir. Özellikle köylülerin durumu, savaş zamanında açlık sınırına kadar dayanmıştır. Üretimin düşmesiyle birlikte ortaya çıkan iâşe sorunu, özellikle ekmek meselesi, devlet tarafından kontrol altına alınmaya çalışılsa da Türkiye genelinde olduğu gibi Trabzon'da da birçok aksaklık yaşanmıştır. Diğer taraftan Varlık Vergisi'nin yürürlüğe girmiş ve Trabzon'da da uygulanmaya başlamıştır. Eylül 1943'te ise Toprak Mahsulleri Vergisi yürürlüğe girmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında alınan bütün ekonomi alanındaki tedbirler Trabzon'da da uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Türkiye, Ekmek Karnesi, Varlık Vergisi, Milli Korunma Kanunu, Trabzon.

Abstract

During World War II, the increase in military recruitment in the Trabzon as in all of Türkiye, reduced the workforce and production. With the decrease in production, the cost of consumer goods has started. Accordingly, it was difficult to find consumer goods due to reasons such as stocking and black market. The National Protection Law for production-consumption distribution works was enacted in January 1940 and it was taken under state control. The situation of the people worsened as the state began to collect new taxes from the people, whose economic situation was already bad, in order to meet their essential needs. In particular,

the situation of the villagers reached the limit of hunger during the war. Even though the state tried to control the subsistence problem, especially the bread issue, which emerged with the decrease in production, many disruptions were experienced in the Trabzon as in the whole of Türkiye. On the other hand, Wealth Tax entered into force and started to be implemented in the Trabzon. In September 1943, the Agricultural Products Tax came into effect. All the economic measures taken during World War II were also implemented in the Trabzon.

Keywords: World War II, Türkiye, Bread Rationing, Wealth Tax, National Protection Law, Trabzon.

1. Giriş

Tüm dünyayı etkileyen 1929 Dünya Ekonomik Buhranı¹ ile sarsılan Türkiye, ekonomik planlar yapmıştır. İlki, Nisan 1934 tarihinde olan *Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı* hayata geçirilmiştir. Ancak *İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı*, II. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte gerçekleştirilememiştir. Bu planın yerine *İktisadi Savunma Planı* hazırlanıp yürürlüğe konulmuştur.² Ekonomisini istediği düzeye ulaştırılamayan Türkiye'de, II. Dünya Savaşı başladığında ithalat yarı yarıya azalırken üretim de düşmüştü. Bu olumsuz durum, Türkiye'nin -savaş sırasında ve sonrasında- ekonomi politikalarında da normal olarak etkili olmuştur.³

Dünyada 1929 Ekonomik Buhranından sonra nakit sıkıntısı çekildiği için birçok devlet, kliring (takas) anlaşmaları ile ticaret yapmaya başlamıştır. Bu durumla birlikte Türkiye de 1929'dan sonra takas usulü ile birçok devletle anlaşma yapmıştır.⁴ Bu uygulamayı savaş yıllarında da devam ettiren Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı ise Almanya olmuştur.⁵ Aynı zamanda Türkiye, sanayi malzemelerinin çoğunu da Almanya'dan temin etmiştir. Diğer taraftan Almanya da krom ihtiyacının çoğunu Türkiye'den karşılamıştır. Bu durum karşısında İngiltere, Türkiye ile Almanya'nın ticaret ilişkilerini kesmek için mücadele vermiştir.

Savaş yıllarında Türkiye'de ekonominin temelini, tarım ve hayvancılık oluşturmaktaydı. Ekonominin gelişmesi için savaş döneminde devletin kendi

¹ 1929 Krizi: Ekonomi tarihinin en önemli ve en derin krizi, 1929 krizi olmuştur. Avrupa ülkelerinde bazı bankaların mali sıkıntıya girmesi, New York Borsası'nda hisse senedi fiyatlarında ani düşüslere sebep olmuştur. Sonrasında da tüm ABD ekonomisini etkisi altına almıştır. Bununla da sınırlı kalmayan kriz, dalga dalga diğer ülkelere yayılmıştır. Bk. Coşkun Can Aktan-Hüseyin Şen, "Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri", *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Kasım-Aralık 2001, C. II, S. 42, s. 6; Feyzullah Ezer, "1929 Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 1, s. 427-442; Mehmet Bulut, "1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş", *Bilgi*, S. 26, s. 77-101.

² *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938*, Der. Fikret Yücel, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, Ankara 2014, s. 21-34; Fikret Yücel, *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşme Öyküsü*, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara 2015, s. 32-44.

³ O. Murat Koçtürk-Meryem Gölalan, "1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi", *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45 (2), 2010, s. 59.

⁴ M. Selçuk Özkan, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Takas Usulü Ticareti", *Karadeniz Araştırmaları*, (Yaz 2012), ss. 89-96.

⁵ Muzaffer Deniz, "Hitler Dönemi Türk-Alman Anlaşmaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, Mart 2015, s. 88-98; Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 241-243.

İNİNDE YETERLİLİĞİ SAĞLAMASI GEREKMIŞTİR. FAKAT TÜRKİYE, -TARAFSIZ OLMASINA RAĞMEN- II. DÜNYA SAVAŞI'NDA ASKERİ HARCAMAYA BÜTÇENİN YAKLAŞIK % 80'Nİ AYIRMIŞTIR. ASKERE ALIMLAR VE ÜRETİMİN DÜŞMESİ İAŞE SORUNUNA NEDEN OLMUŞTUR.⁶ BU DURUM İSE BÜTÇE AÇIĞINA VE YÜKSEK ENFLASYONA SEBEP OLMUŞTUR.

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE, SİYASİ VE EKONOMİK AÇIDAN BÜYÜK ZORLUKLAR YAŞANMIŞTIR. ÖZELİKLE EKONOMİ ALANINDA -DAHA SONRA ÇOK TARTIŞILACAK- BAZI POLİTİKALARIN UYGULANMASINA YOL AÇMIŞTIR. 18 Ocak 1940 TARİHİNDE *Milli Korunma Kanunu* ÇIKARTILARAK ÜRETİM-TÜKETİM VE DAĞITIM İŞLERİ DEVLET KONTROLÜNE ALINMIŞTIR.⁷ BU KANUNUN KABUL EDİLMESİYLE DEVLET BİRÇOK GIDA, MALZEMEYE EL KOYMA YETKİSİNİ ELİNDE TOPLARKEN SONRASINDA DA BU KANUNDA DEĞİŞİKLİKLER VE EKLEMELER YAPARAK YETKİLERİNİ ARTTIRMUŞTUR.⁸ ÖRNEĞİN, TAHİL STOKLARINA DEVLET TARAFINDAN EL KONULMUŞTUR.⁹ AYNI ZAMANDA UN DAN PASTA VE BENZERİ ÜRÜNLERİN -LÜKS SAYILDIĞI İÇİN- YAPILMASI YASAKLANMIŞTIR.¹⁰ DİĞER TARAF TAN SAVAŞ DÖNEMİNDE BAŞTA AZINLIKLAR OLMAK ÜZERE VARLIKLİ KİŞİLERDEN ALINAN VERGİ ALINMIŞTIR.

YUKARIDA DA BAHSETTİĞİM GİBİ TÜRKİYE'DE SAVAŞIN BAŞINDAN İTİBAREN İAŞE SORUNU YAŞANMIŞTIR.¹¹ İAŞE SORUNUNUN DEVAM ETMESİ NETİCESİNDE ÇÖZÜM OLABİLMESİ ÜMİDİYLE *Ekmek Kartı (Karnesi)* UYGULAMASI GETİRİLMİŞTİR.¹² ÖNCELİKLE 18 ŞUBAT 1941'DE İSTANBUL, İZMİR VE ANKARA'DA TEK TİP EKMEK UYGULAMASIYLA BAŞLAYAN ÖNLEMLER, GEREKLİ TASARRUFU SAĞLAMADIĞI İÇİN HÜKÜMET, EKMEK KARNESİ UYGULAMASINA GEÇMEK ZORUNDA KALMIŞTIR.¹³ BU DÖNEM ZARFINDA GRAMAJLARDA ÇEŞİTLİ DEĞİŞİKLİKLER VE ÇOĞUNLUKLA DA AZALTIMLAR GERÇEKLEŞTİRİLMİŞTİR. ASKERLER İÇİN VERİLEN EKMEĞİN GRAMI ARTIRILIRKEN¹⁴, HALK İÇİN DAĞITILAN EKMEKLERDE İSE

⁶ İbrahim İnci, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tek Parti Hükümetlerinin İaşe Politikaları", A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, S. 50, Erzurum 2013, s. 274; Zehra Önder, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, Çeviri: Leyla Uslu, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2010, s. 324.

⁷ BCA; 30-18-1-2; 90-16-9; 19 Şubat 1940.

⁸ BCA; 30-18-1-2; 93-114-11; 11 Aralık 1940; BCA; 30-18-1-2; 96-99-20; 16 Aralık 1941; BCA; 30-1-0-0; 51-305-2; 1941; Ankara Milli Korunma Savcı Yardımcısı Mustafa Özpolat tarafından kaleme alınan *Bütün Değişiklikleriyle Birlikte Milli Korunma Kanunu Şerh ve Tatbikatı*, Ankara 1945 adlı kitap için bk. BCA; 490-1-0; 1452-15-2; 1945. "Milli Korunma Kanununun Tatbikine Başlandı İcra Vekilleri Heyeti İçtimaında", *Yeni Yol*, 21 Şubat 1940, s. 1; "Milli Korunma Kanunu", *Akşam*, 9 Ocak 1942, s. 2.

⁹ II. Dünya Savaşı öncesinde de buğdayı korumaya yönelik kanunlar çıkarılmıştır. İliki 1932 yılında 2056 sayılı "Buğday Koruma Kanunu" olarak bilinen kanunun ikincisi ise 1934'de tekrarlanmıştır. Bkz: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc014/kanuntbmmc014/kanuntbmmc01402643.pdf (Erişim tarihi: 5.11.2023); Hülya Kendir Özdoğan, "Tarımda Kamu Politikalarının Başlangıcı: "Buğday Meselesi", 1932-1945", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, 1 (20), s. 1-12.

¹⁰ BCA; 30-18-12; 96-95-17; 24 Kasım 1941, s. 1-2; "Pasta, Çörek Yapılmaması Hakkında", *Yeni Yol*, 7 Şubat 1942, s. 2.

¹¹ Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 65-66.

¹² Bülent Bakar, "İstanbul'da Ekmek Karnesi Uygulaması, Karne ve Ekmek Suistimalleri (1942-1946)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, C. 12, S. 24, s. 1-60.

¹³ M. S. Özkan-A. Temizer, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2 / 9 Fal 2009, s. 319-325.

¹⁴ TBMMZC, 2 Şubat 1942, s. 240.

genelde azaltılma yoluna gidilmiştir.¹⁵ Bazı zamanlarda ise bir gün tam, bir gün eksik ekmeğe verme uygulaması yapılmıştır.¹⁶ Zaman içerisinde hububat konusundaki rahatlamalara bağlı olarak ekmeğin gramajının tekrar artırılması ve içerisindeki katkı maddelerinin azaltılması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Nihayetinde Ekmeğe Karnesi uygulaması, savaşın sona ermesi ile birlikte hükmünü yitirmiştir. 9 Eylül 1946 tarihli bir genelgeyle de karne ile ekmeğe satışı tamamen sonlandırılmıştır.¹⁷

Türkiye’de vergi gelirinin çoğu, ücretli ve maaşlılardan toplanan kazanç vergisiyle karşılanmaktaydı. Bu durum, vergi alınan kesimi zora sokmuş ve çözüm getirilememiştir. Çözüm olarak vergi alınmayan savaş zenginlerinin vergilendirilmesi çalışmaları yapılmıştır.¹⁸ Savaş zamanında uygulanan vergilerden biri de günümüzde halen tartışılan *Varlık Vergisi*’dir.¹⁹ Alınan benzeri önlemler, tarafsız olan Türkiye’nin kendini ekonomide koruma çabalarıydı. Ancak alınan bu tedbirlerle insanların hayatı daha da zorlaşmaktaydı. Bunların yanı sıra bazı ürünlerin yetiştirilmesi, sanayileşme ve ticaretin gelişimi için devlet, halkı teşvik edip kredi imkânları da sunmaktaydı. Ancak devletin halka sunduğu bu olanaklar dahi durumun kötüye gitmesine engel olamamıştır.

Çalışmamda, Trabzon’da II. Dünya Savaşı yılları olan 1939-1945 dönemini inceledim. Savaş yıllarında alınan ekonomik önlemlerin Trabzon özelinde yürürlüğe girmesi ve uygulamalarını analiz ettim. Çalışmanın temel kaynakları olan Cumhuriyet Arşivi’nde bulunan başta Cumhuriyet Halk Partisi kataloğu olmak üzere Muamelat Genel Müdürlüğü ve Kararlar Daire Başkanlığı (1928-) fonları inceledim. Özellikle CHP kataloglarında, bölge müfettişlerinin raporları, Trabzon’u değerlendirmek açısından önemlidir. Bu raporlarda, alınan ekonomik önlemler hakkında bilgilere ulaşılmaktadır. Diğer taraftan Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Milli Savunma Bakanlığı Arşivi ve İçişleri Bakanlığı Arşivi’nde Trabzon’da alınan ekonomik önlemlerle ilgili belge mevcut değildir.

¹⁵ Kazım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, C. II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 1252; *Ulus*, 28 Şubat 1942, 1.

¹⁶ Karabekir, *a.g.e.*, s. 1262.

¹⁷ Sabit Dokuyan, “Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), Aralık 2014, s. 30.

¹⁸ Aynı dönemde İstanbul’da çıkan Rumca *Metapolitefsis* gazetesi Varlık vergisinin hatalı olduğunu vurgulamaktadır. Bk. *BCA*; 30-10-0-0; 86-569-8; 24 Ocak 1944, s. 2.

Türkiye’deki İngiliz Ticaret Odası tarafından İstanbul’da çıkarılan aylık ticaret mecmuasının Şubat 1943 tarihli yıllık raporunda, Varlık vergisinden bahsederken böyle bir verginin alınmasının normal olduğu ancak verginin herhangi bir standarda bağlı kalmadan alındığı belirtilmiştir. Mükelleflere temyiz hakkı verilmediğine, ödeme yapmayanların cezalandırıldığına, hatta amelîliğe gönderildiğine dikkat çekilmiştir. Yine sermaye üzerine konulmuş çok ağır bir vergi olduğu belirtilerek bu durum karşısında Birleşik Krallığın Türkiye’ye ihraçlarında ve yeni tekliflerinde bu konuları göz önünde bulundurması tavsiye edilir. Bk. *BCA*; 30-10-0-0; 85-560-19; 17.03.1943.

Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve “Türkleştirme” Politikaları*, İletişim İstanbul 2000; Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000; Arslan Başer Kafaoglu, *Varlık Vergisi Gerçeği*, Kaynak Yayınları İstanbul 2002; Ali Sait Çetinoğlu, *Varlık Vergisi 1942-1944 Ekonomik ve Kültürel Jenosid*, Belge Yayınları, İstanbul 2009; Cahit Kayra, *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*, Tarihçi Kitabevi Ankara 2015, Muhammet Güçlü, *Varlık Vergisi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019.

¹⁹ “Varlık Vergisi Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete* 12 Teşvinsani 1942; Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve “Türkleştirme” Politikaları*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2006.

Aslında çalışmanın temeli, Trabzon'da çıkan *Yeniyol* gazetesi diyebiliriz. Bahsi geçen gazetenin 1939-1945 yılları arasındaki sayılarından istifade ettim. II. Dünya Savaşı yıllarında Trabzon'da alınan ekonomik önlemler hakkında arşiv belgeleri sınırlıdır. Bu dönemde yerel gazeteler üzerinde CHP'nin kontrolü olmasına rağmen döneme ait birçok bilgiyi *Yeniyol* gazetesi vasıtasıyla bulabiliyoruz. Çalışmamda arşiv belgeleri, kanunlar ve gazete haberleri karşılaştırılarak durum ve gelişmeleri sebep sonuç ilişkisiyle vermeye çalıştım. Aynı zamanda yapılan çalışmalara baktığımız zaman, II. Dünya Savaşı yılları Türkiye'si ile ilgili yazılmış birçok kitap, tez, bildiri ve makale mevcuttur. Ancak bahsi geçen yayınlar, genellikle büyük şehirlere odaklı olarak kaleme alınmıştı. İşte bu noktadan yola çıkarak bu çalışmamda, savaş yıllarında Trabzon özelinde ekonomi konusunu ele alacağım.

2. Milli Korunma Kanunu

1940'ta kabul edilen Milli Korunma Kanunu'na göre mal darlığı, fiyatlarda artış yaratmak, mal depolamak veya malı yok etmek, ticarî zorunluluk ve eğilimlere aykırı olarak diğer bir malın satın alınmasını zorunlu kılmak, tekel yaratmak, hükümetin belirlediği kurallar dışında işlem yapmak yasaklanmıştı. Bu kuralların uygulanması için de komisyonlar kurularak sürecin sorunsuz işlemesi istenmişti. Bu süreç içerisinde Trabzon'da bu kararların uygulanması için birçok komisyon kurulduğu gibi yürütücüleri arasında Ticaret ve Sanayi Odası da yer aldığını görmekteyiz.²⁰

Milli Korunma Kanunu, devlete tarım ürünlerinin kontrolü için geniş yetkiler vermiştir. Böylece devletin hububatlara el koyma ve nakil vasıtalarının denetimi gibi konularda yetkisi artmıştı. Diğer taraftan bu yetki artışıyla beraber halkın bu konuya uyumunu sağlamak ve muhalif hareketleri önlemek için kanundaki tadilat ve yeni hükümler, CHP'nin halk hatipleri tarafından, konferanslarla halka anlatılmıştır.²¹

Halkın bu kanunlar karşısındaki muhalif tutumunu ya da tepkileri diyebileceğimiz olumsuz durumların ortaya çıkmasını engellemek için devlet önlemler almaya çalışsa da başarılı olamamıştır.

1.1. Hububatların Devletin El Koyması

Aralık 1941'de, Milli Korunma Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirilmiştir. Bu değişikliklerle birlikte hükümetin istediği ürünlere el koyması kolaylaşmış ve işletmelerin hükümete karşı sorumlulukları artmıştır. Bu değişikliklerle paralel olarak, kanuna muhalefet eden kişilerin cezaları da artırılmıştır.²²

Resmi kayıtlara göre, Ekim 1940 başından 1941 Ocak sonuna kadar Trabzon'da hububat tüccarlarına satış için getirilen mısır miktarı 598.710 kilo

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. *Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi 1884-1950*, Yay. Haz. Hikmet Öksüz-Veyssel Usta-Kenan İnan, İber Matbaacılık, Trabzon 2009.

²¹ "Milli Korunma Kanunu Hakkında Konferanslar", *Yeniyol*, 5 Şubat 1942, s. 1.

²² Mehmed Korkud Aydın, "Milli Korunma Kanununun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 29, S. 1, Ocak-2019, s. 421.

olarak belirlenmiştir. Ancak, bu aylar içinde ofis tarafından gönderilen mısır miktarı sadece 85 tondur. İhtiyaçlar arttıkça, Mart ayından itibaren daha fazla mısır gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaca cevap verebilmek için Trabzon Valisi Naci Kıcıman, Ticaret Vekâleti²³ne ve III. Umumi Müfettişliği'ne 15 bin ton mısır temin etme talebinde bulunmuştur.²⁴

1941'de yeni mahsul buğday, çavdar, arpa, mısır ve yulafa hükümet tarafından el koyma yoluyla satın almalar başlamıştı. Hububat konusundaki kararname, öncekilerden bazı konularda ayrılmıştı. Öncelikle el koyma ve beyanname verilmesi hemen yapılmamıştır. Bu konu için Ticaret Vekâleti yetkili kılınmıştır.

Temmuz 1942'de ise hububat fiyatlarına % 50 zam yapılmıştır. Devletçe satın alınacak belirli miktardan başka serbest satış üreticiye bırakılmıştır. Ticaret Vekâleti'nin tebliğine göre; üretim maliyetlerindeki genel yükseliş göz önünde tutularak hububat fiyatlarına zam yapılmasına karar verilmiştir. Bu karar buğday, çavdar, mahlût, mısır, yulaf ve akdarı mahsulün tamamında uygulanmıştır.²⁵

Devlet, belirlenen komisyonlar aracılığıyla el konulan hububatların özelliklerini ve değerlerini belirleyerek, hangi yöntemlerle alınacağını tespit ediyor ve bu hububatları makbuz karşılığında satın alıyordu.

1.2. Pasta ve Çörek Yapılmaması

Milli Korunma Kanunu'nun 21. maddesine göre; buğday unundan ekmekek, francala, makarna, şehriye, peksimet, bisküvi ve simit dışında ürünlerin yapılması ve satılması yasaklanmıştır.²⁶ Bu yasaktan lokanta, mutfak ve evlerde yemek olarak yapılacak hamur işleri ayrı tutulmuştur. Diğer taraftan Ticaret Vekâleti, bu ihtiyaçlar için mevcut una göre dağıtım yapmıştır. Aynı zamanda francalanın imalatına izin verilirken bu ekmeğin sadece hastalara verilmesi uygun görülmüştür. Yasaklanan yiyecekleri imal eden kişi ve kurumlar, mahallen en büyük mülkiye memuruna verecekleri bir beyanname ile ellerindeki mevcut unların miktarlarını ve özelliklerini bildirmek zorundaydı. Bu unlar, Toprak Mahsulleri Ofisince makbuz karşılığında verilen fiyat üzerinden satın alınarak hükümetçe el konulmaktaydı.²⁷

Devlet, hububat sıkıntısını çözmek için lüks kabul edilen yiyeceklerin üretim ve satışını kontrol altına almaya çalışmıştır. Bu önlem, hububatın daha önemli ve temel ihtiyaçlar için kullanılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Devlet, hububatın tasarruflu ve etkili bir şekilde kullanılmasını teşvik etmek adına bu adımı atmıştır.

²³ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, "Ticaret Bakanlığı Tarihçesi" <https://ticaret.gov.tr/kurumsal/tarihce> [Erişim tarihi: 03.03.2020].

²⁴ BCA; 30-10-0-0; 185-273-12; 11 Mart 1942.

²⁵ "Hububat Mahsulü", *Yeni Yol*, 21 Temmuz 1942, s. 2.

²⁶ BCA; 30-18-12; 96-95-17; 24 Kasım 1941, s. 1-2; "Pasta, Çörek Yapılmaması Hakkında", *Yeni Yol*, 7 Şubat 1942, s. 2.

²⁷ BCA; 30-18-1-2; 96-95-17; 24 Kasım 1941, s. 2.

1.3. Sade Yağlara El Konulması

Karadeniz bölgesinde, yöreye özgü bitkilerle beslenen hayvanların sütünden elde edilen tereyağlarıyla ünlü geleneksel bir üretim yöntemi bulunmaktadır. Ancak savaş yıllarında, gıda ürünlerinde yaşanan sıkıntılar, kıtlık ve yokuşun yaşandığı süreç tereyağı üretimini de etkilemiştir.

Milli Korunma Kanunu çerçevesinde, Trabzon Of'ta 3.000 kilo, Vakfikebir'de 5.500 kilo sade yağa Ticaret Vekaleti tarafından el konulmuştur.²⁸ Bir ay sonra ise Bakanlar Kurulu kararıyla Trabzon Akçaabat'ta 430 teneke, Trabzon merkezde 365 teneke ve Hopa'da 32 teneke sade yağ satın alınmıştır.²⁹ Ancak bu tedbirler yeterli olmayınca ilerleyen zamanlarda İstanbul'a yağ ihracı yasaklanmıştı. Sonrasında ise bu yasak kaldırıldığında İstanbul'da yüksek fiyata alıcı bulan tüccarlar, perakende satıcıların önüne geçerek Trabzon için önceden belirlenen fiyatın üzerinde satış yapmaya başlamıştı.³⁰ Bu durum sonucunda çarşı-pazarda yağ sıkıntısı yaşanmıştır. Bu durumun devam etmesi üzerine aynı yıl içinde Trabzon'da mevcut olan ve yağ ticaretiyle uğraşanların bütün yağlarına, kanunun 14. maddesi uyarınca el konulmuştur.³¹ Bu süreçte en kaliteli tereyağının Trabzon'da üretildiği ve 4 Türk Lirası (TL) fiyatla el altından sayıldığı halde tereyağı bulmanın mümkün olmadığı belirtilmiştir.³² Yine el koyma tedbiri, ticaret ve stok amacıyla yapılan işlemler üzerinde devam etmiştir.³³

1.4. Yapağ ve Yüne El Konulması

II. Dünya Savaşı yıllarında tekstil endüstrisinin en önemli ürünlerinden biri olan yapağa duyulan ihtiyaç artmıştır. Yapağın birçok farklı şekilde kullanıldığı bilinmektedir ve başta giyim eşyaları olmak üzere çeşitli alanlarda kullanım potansiyel de vardır. Milli Korunma Kanunu tasnifine göre, yapağa çeşitli kategorilere ayrılmaktadır. Bu kategoriler arasında saf ve yarım kan Merinos yapağları, yerli yapağlar, güz ve kuzu yünleri, besi malları, deri malları ve kasapbaşı yapağları (tam ve yarı yıkanmış olanlar dahil)³⁴ yer almaktadır.

Savaş yıllarında Milli Korunma Kanunu'nun 31. maddesi gereğince, Anadolu'nun birçok şehri gibi Trabzon'da da mevcut yapağlara el konulma kararı alınmıştır.³⁵ Bu kararlar birlikte, hükümet tarafından el konulan yapağının,

²⁸ BCA; 30-18-1-2; 97-103-1; 24 Aralık 1941.

²⁹ BCA; 30-1-1-2; 97-111-15; 29 Ocak 1942.

³⁰ "Piyasada Yağ Yok!", *Yeni Yol*, 22 Şubat 1942, s. 2; "Yine Yağ Meselesi", *Yeni Yol*, 25 Şubat 1942, s. 1.

³¹ "Sade Yağlara Hükümetçe El Kondu", *Yeni Yol*, 24 Haziran 1942, s. 4.

³² "Yağ Hasret!", *Yeni Yol*, 18 Aralık 1942, s. 1; "Tereyağı da Görünmez Oldu!", *Yeni Yol*, 23 Aralık 1942, s. 1.

³³ "Yağ İhtiyacımız Serbestçe Temin Edilecek", *Yeni Yol*, 15 Temmuz 1942, s. 1.

³⁴ BCA; 30-18-1-2; 96-82-1; 22 Eylül 1941, s. 2.

³⁵ Yapağın el konulduğu şehirler: Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, İzmir, Manisa, Aydın Afyon, Eskişehir, Kütahya, Konya, Niğde, Kayseri, Sivas, Yozgat, Tokat, Mersin, Adana, Mardin, Urfa, Diyarbakır, Muş, Bingöl, Erzurum, Ağrı, Kars, Van, Ankara (Polatlı Kazası). Bk. BCA; 30-18-1-2; 96-82-1; 22 Eylül 1941, s. 2.

kararın duyurulduğu tarihten itibaren başkalarına satılması yasaklanmıştı. Bu yapağılara el konulduktan sonra, hükümet tarafından satın alınmış sayılacaklardı.³⁶ Bu önlem, yapağın kontrol altına alınarak devletin ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemektedir.

1.5. Nakil Vasıtaları İçin Yapılan Uygulama

Milli Korunma Kanunu'nun bir diğer uygulaması da nakil araçlara yönelik olmuştur. Kanun gereği at, katır, eşek, öküz, manda ve bunların çektiği her türlü araba ve kızaklarla; bisiklet, motosiklet, binek ve yük otomobilleri, otobüs, traktör ve benzeri tüm nakil araçları, sahiplerinin herhangi bir nedenle ellerinden çıkmayacaktı. Bu araçlar, yeniden sahiplerine geçtiğinde, 10 gün içinde köylerde köy muhtar ve ihtiyar heyetlerine, şehir ve kasabalarda Milli Müdafaa Mükellefiyeti komisyonlarına ve belediyelerin görevlendirdiği memurlara bildirilmeleri gerekiyordu. Nakil araçlarının sahiplerinin bu kurallara dikkat etmeleri ve özen göstermeleri önemliydi. Kurallara uymayanlar cezalandırılıyordu.³⁷ Bu önlem, devletin nakil araçlarının kontrolünü ve kullanımını düzenlemeyi amaçlamaktadır.

1.6. Milli Korunma Kanunu'na Karşı Muhalefet

Milli Korunma Kanunu'na karşı çıkanlara karşı çeşitli cezalar verilmiştir³⁸. Bu çerçevede, muhalif hareket edenler için Asliye Ceza Mahkemesi'nde açık duruşmalar düzenlenmiştir. Duruşmaların ardından para cezası veya kapatma cezası gibi ceza kararları verilmiştir. Döneme ait gazetelerde yayınlanan ilanlarda, para cezalarının 25 TL ile 50 TL arasında değiştiği görülmektedir. Yine aynı şekilde ceza alanların cezaları listeler halinde gazetelerde yayınlanmaktadır. Bununla birlikte kapatma cezasının ise genellikle yaklaşık yedi gün olduğu bilinmektedir.³⁹

1943 yılına gelindiğinde ise Ticaret Vekaleti, hükümet tarafından dağıtılması planlanan ve dağıtılacak olan tohumluklara el koymamıştır. Ayrıca, bu tohumlukların kullanılması, satılması ve başka kişilere devredilmesi de yasaklanmıştır. Bu yasağa karşı çıkanlar, Milli Korunma Kanunu'na göre cezalandırılmıştır.⁴⁰

Milli Korunma Kanunu zaman içinde yapılan eklemeler ve değişiklikler halkın tepki göstermesine ve memnuniyetsizliğine yol açmıştır. Kanuna göre uygulanan, düşük fiyatlar ve tarım ürünlerine el konulması mal yokluğu, karborsa, istifçilik suistimallere engel olamamıştır.

³⁶ BCA; 30-18-1-2; 96-82-1; 22 Eylül 1941; "Yapağı ve Yün", *Yeni Yol*, 15 Eylül 1942, s. 2.

³⁷ "Nakil Vasıtaları Sahiplerinin Dikkatlerine", *Yeni Yol*, 16 Haziran 1942, s. 4.

³⁸ Alev Gözcü, "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Ekonomik Durumun Sosyal Hayata Etkilerine Dair Bazı Tespitler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 62, Bahar 2918, s. 99-101.

³⁹ "İlan", *Yeni Yol*, 17 Ocak 1942, s. 2.

⁴⁰ "Müstahsile Verilen Tohumluklar Yenmeyecek ve Satılmayacaktır!", *Yeni Yol*, 13 Şubat 1943, s. 1.

3. Ekmek Karnesi

Savaş yıllarında hububat yetersizliğinden dolayı Anadolu'da ekmeğin sıkıntısı baş göstermiştir. Bu nedenle ilk önce hükümet tarafından tek tip ekmeğin çıkarılmasına karar verilmiştir.⁴¹ Bununla birlikte francala imalatının sınırlandırılması ve buğdaylara karıştırılacak çavdar oranını belirleyen kararlar da alınmıştır.⁴² Yine ekmeğin sıkıntısını çözmek için çalışmalar yapılmıştır. Alınan önlemlerin yetersiz kalması üzerine 9 Ocak 1942 tarihinde hükümetin yaptığı açıklama ile karne uygulaması başlatılmıştır.⁴³

Aile bireyleri hazırlanan fişlere yaşını ve mesleğini kaydederek ekmeğin karnelerini almak için nüfus kâğıtlarıyla belediyeye müracaat etmiştir. Trabzon'da, karne dağıtımını düzenlemek ve yürütmek amacıyla üç kişilik bir komisyon oluşturulmuş ve Şevki Savaşçı, Cevdet Akçay ve Belediye katibi Ömer Kazarçel bu göreve seçilmiştir. Komisyon, her evde kaç kişinin yaşadığını tespit etmek için fiş dağıtmıştır. Karneler alındıktan sonra her vatandaşın bağlı kalacağı bir semt gösterilmiştir. Bölgelerin belirlenmesinden sonra halka dağıtılmak üzere karneler hazırlanmıştır.⁴⁴ Karneler küçükler, büyükler ve işçiler olmak üzere üç ayrı gruba ayrılmıştır. Yedi yaşına kadar çocuklara günde 187,5 gram; yedi yaşından büyük olanlara 375 gram; ağır işte çalışanlara da 750 gram ekmeğin verilmiştir.

Ekmek Karnesi uygulamasının hayata geçirilmesine rağmen, insanların temel gıda ihtiyaçları yeterince karşılanamamıştır. Kıt kaynaklar ve savaş döneminde gıda tüketimini düzenlemek ve dağıtmak için kurulan bu sistem çalışmamıştır. Bu durum karşısında hükümet, 28 Şubat'ta yürürlüğe giren ağır işçiler dışında vatandaşlara verilmekte olan günlük ekmeğin miktarının % 20 oranında indirilmesine karar vermiştir. Yeni alınan karara göre; yedi ve daha küçük yaşta çocuklara 150 gram; yedi yaşından büyük vatandaşlara 300 gram; ağır işte çalışanlara da 750⁴⁵ gram ekmeğin verilmiştir. 1942 yılında, sürekli ve şiddetli bir kış mevsiminden sonra gelen yoğun yağışlar nedeniyle hububatın iç kesimlere taşınmasında geçici zorluklar ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, mevcut stokların korunması amacıyla ve geçici bir süre için önlem alınmıştır.⁴⁶ Stokları korumaya ek olarak kart usulü ile ekmeğin dağıtımının yapılan şehir ve kasabalarda, halkın elinde bulunan buğday, çavdar, mahlût (karışık), mısır ve bunların unlarına el konularak satın alınmıştır.⁴⁷

⁴¹ Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017, s. 111-135.

⁴² *BCA*; 30-18-1-2; 95-49-1; 06 Haziran 1941.

⁴³ "Ekmek Karneleri Birer Aylık Olacak", *Akşam*, 9 Ocak 1942, s. 1.

⁴⁴ "Ekmek Karneleri Hazırlanıyor", *YeniYol*, 28 Ocak 1942, s. 1.; "Şehrimizde de Karne Usulüyle Ekmek Tevzi Edilecek", *YeniYol*, 22 Ocak 1942, s. 1.

⁴⁵ Fırınlılar 28 Şubat 1942 Cumartesi sabahından itibaren 600 gramlık ekmekler pişirecekler ve bu 600 gramlık ekmeğin tamamı ve dörtte biri ağır işçilere, yarısı büyükler, dörtte biri de çocuklara verileceği Ticaret Bakanlığı işe heyeti tarafından halka duyurulmuştur. Bk. "Ekmekler 600 Gramlık Yapılacak", *YeniYol*, 25 Şubat 1942, s. 4.

⁴⁶ "Ticaret Vekâletinin Tebliği", *YeniYol*, 28 Şubat 1942, s. 1.

⁴⁷ *BCA*; 30-18-1-2; 97-123-20; 02 Mart 1942.

12-13 Nisan 1942’de günlük ekmeğin istihkakı yedi yaşından büyükler için 175 grama, Mayıs ayında ise 150 grama düşmüştür.⁴⁸

Karne uygulaması başlatılmasıyla ekmeğin konusunda çözüm arayışları olsa da un yetersiz kalmıştı. Haziran 1942’de Trabzon’da un ve mısır stoğu azaldığından yeni un gelinceye kadar Trabzon’da ekmeğin gramajının 150 grama ayarlanarak eskisine göre azaltılması valilik kanalıyla fırınlara iletilmiştir. Trabzon’daki un elde etmek noktasında yaşanan sıkıntı aşılanca tekrardan gramaj 300’e yükseltilmiştir. Trabzon’a Samsun’dan ve İstanbul’dan unlar gelmesine rağmen ekmeğin sıkıntısı devam etmiştir.⁴⁹ 1 Ocak 1943’ten itibaren ise Trabzon’da 300 gramdan 400 grama çıkartılmıştır.⁵⁰

13 Temmuz 1943’ten itibaren Trabzon halkı, ekmeğin yine karne usulüne bağlanmış, nüfus başına 300 gram ekmeğin verilmiştir. Kilosu 94,5 kuruş olan buğday ekmeğinin 300 gramı 28,5 ve kilosu 45 kuruş olan mısır ekmeğinin 300 gramı ise 13,5 kuruşa satılmaya başlanmıştı.⁵¹

Trabzon’da ekmeğin karne uygulamasına genel olarak baktığımızda, halkın temel gıda ihtiyacı olan ekmeğin yeterince karşılanmadığını görmekteyiz. Özellikle kıt kaynaklar ve savaş dönemi gibi zorlu koşullarda ekmeğin karne uygulamasını etkili olabilmesi için gıda dağıtımının düzenli ve adil bir şekilde yapılması gerekmektedir ancak bu sistemde bu koşullar Trabzon’da sağlanamamıştır.

3.1. Ekmekler Hakkında Şikâyetler

Ekmeklerin karne ile dağıtıldığı dönemlerde halk arasında şikâyetler artmıştır. Özellikle Trabzon’da, ekmeğin karneye bağlanmasıyla birlikte ekmeğin çeşidi, pişirme süreci ve dağıtımında istikrar sağlanamaması sürekli şikâyetlere neden oluyordu. Bu durum, değirmenden başlayarak karışım aşaması ve tezgâha kadar olan süreçlerin her gün değişiklik göstermesiyle düzenin sağlanamayacağı yönünde bir inançta yol açmıştır. Bu durum, ekmeğin tedarikinin düzenlenmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Diğer yandan fırınlarda kepekli, kuturlu ve tahminen % 80 mısırla karışık mısır ekmeği ile patatesli veya saf buğday ekmeği gibi çeşitli ekmeğin satılması, durumun ne kadar ciddi olduğunu gösteriyordu.⁵²

Bazı fırınlardan çıkan ekmeğin, insan sağlığını tehdit edecek seviyeye gelmişti. Trabzon’da, ekmeğin içinde cam kırıkları bulunması nedeniyle

⁴⁸ Cemil Koçak, “Karneli Yıllar”, *Tarih ve Toplum*, C. 3, S. 25, Ocak 1986, s. 26-27.

⁴⁹ “Un Bekleniyor”, *Yeni Yol*, 7 Ağustos 1942, s. 1; “İşe İşlerimiz”, *Yeni Yol*, 14 Ağustos 1942, s. 1; “Ekmeğin İşleri Samsun’dan Parça Parça Un Geliyor”, *Yeni Yol*, 18 Ağustos 1942, s. 1; “Ekmeğin Pazartesi Günü 300 Gramdır”, *Yeni Yol*, 21 Ağustos 1942, s. 1; “Bol Un Geliyor”, *Yeni Yol*, 28 Ağustos 1942, s. 1.

⁵⁰ “Ekmeğin 400 Gram”, *Yeni Yol*, 30 Aralık 1942, s. 2.

⁵¹ “Ekmeğin, Yine Karne ile Verilecek”, *Yeni Yol*, 10 Temmuz 1943, s. 1.

⁵² “Ekmeğin Meselesi”, *Yeni Yol*, 4 Mayıs 1942, s. 1.

insanların ağızlarında yaralanmalara neden olmuştu.⁵³ Mısır taneleri temizlenmeden, taşlar ve topraklarla birlikte hatta içeriği kontrol edilmeden çuval ve paçavra parçalarıyla değirmenlere veriliyordu. Bu da taşlı ve topraklı ekmeklerin pişirilmesine yol açıyordu.⁵⁴ Bazı fırınlardan çıkan ekmeklerin pişmemiş olduğu ve bazılarının fırından hemen çıkar çıkmaz dumanıyla teraziye konularak satıldığı, bu nedenle sıcak tartılan her ekmeğin soğuduğunda 30-40 gram eksik geldiği şeklinde şikayetler de vardı.⁵⁵ Yine mısır ekmeği tüketen bazı kişilerde, mide ve bağırsak hastalıkları ortaya çıkmıştı.⁵⁶ Bu şikayetler üzerine Trabzon Belediyesi, ekmeklik hububatın temiz ve iyi bir şekilde öğütülebilmesi için elektrikle çalışan bir değirmen kurulmasına karar vermişti.⁵⁷

Trabzon'da yaşanan bu olaylar, gıda güvenliği ve halk sağlığı açısından son derece ciddi bir durumdur. Fırınlardan çıkan pişmemiş veya hatalı üretilmiş ekmeklerin satılması, tüketici sağlığını tehlikeye atmaktaydı. Ayrıca, ekmeklerin terazide sıcakken tartılıp soğuduktan sonra eksik geldiği iddiaları da güvenilir bir ticari uygulama olarak değerlendirilebilir.

3.2. Ekmek Karnelerinde Usulsüzlük

Ekmek karneleri numaralandırılmıştı ve kaybedildiğinde bildirilmesi gerekiyordu. Böylece kayıp kart numaralarına ekmek verilmeyecekti.⁵⁸ Ancak süreç böyle işlemedi. Önlem alınmasına rağmen karne uygulamasında bazı usulsüzlükler yapılıyordu. Bunun nedenlerinden biri, kaybedilen veya çalınan kartların zamanında bildirilmemesiydi. Trabzon'da bu dönemde, fazla sayıda karne bulunduğu tespit edilmişti.⁵⁹ Bu karnelerin diğer şehirlerden getirildiği ve satıldığı düşünülmekteydi. Karneler işaretsiz olduğu için her yerde geçerli olmaları nedeniyle böyle bir durumun ortaya çıkması normaldi.⁶⁰ Öte yandan, çalınan ekmek karneleri mahkemelerde ele alınmış ve davalar açılmıştı.⁶¹

4. Varlık Vergisi

II. Dünya Savaşı yıllarında Trabzon'da ekonomiyi düzeltmek için alınan tedbirlerden biri de Varlık Vergisi'ydi. Trabzon'da oluşturulan bir komisyon, yaptığı ilk tespitler sonucunda vergi miktarının merkez kazasında 500 bin TL ve vilayetler genelinde toplamda 600 bin TL civarında olduğunu belirlemiştir.⁶² Varlık Vergisi mükelleflerinin borçlarını ödeyebilmeleri için banka-

⁵³ "Ekmekler Cam Kırığı", *Yeni Yol*, 5 Haziran 1942, s. 1.

⁵⁴ "Ekmek Meselesi", *Yeni Yol*, 24 Haziran 1942, s. 1.

⁵⁵ "Ekmeklerden Şikâyet", *Yeni Yol*, 7 Ağustos 1942, s. 1.

⁵⁶ "Mısır Ekmeği ve Hastalar", *Yeni Yol*, 31 Ekim 1942, s. 1.

⁵⁷ "Belediye Bir Değirmen Kuruyor", *Yeni Yol*, 23 Aralık 1942, s. 1.

⁵⁸ "Ekmek Karneleri", *Yeni Yol*, 28 Mart 1942, s. 1.

⁵⁹ Piyasaya sürülen günlük ekmek pusulalarını çalıp taklit ederek fırınlardan ekmek alan suçluların muhakemesine Asliye Ceza Mahkemesi bakıyordu. Bk. "Ekmek Pusulası Taklit Edenlerin Mahkemesi", *Yeni Yol*, 2 Haziran 1942, s. 2.

⁶⁰ "Ekmek Karneleri", *Yeni Yol*, 20 Haziran 1942, s.1.

⁶¹ "Karne Davası", *Yeni Yol*, 21 Ağustos 1942, s. 1.

⁶² "Vilayetimizin Varlık Vergisi", *Yeni Yol*, 30 Aralık 1942, s. 1.

lar tarafından hükümetin teşviki ile kolaylık sağlanmıştır. Devlet tarafından bankalar, Varlık Vergisi mükelleflerine sınırlanan ticari kredilerle beraber her türlü kredi açmak konusunda serbest bırakılmıştır.⁶³ Ayrıca gayrimenkul karşılığında da borç verilebilecekti. Bankalar, yapacakları borçlar karşılığında faiz alacaklardı.⁶⁴

Bu durum, Varlık Vergisi mükelleflerinin borçlarını ödeyebilmeleri için olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir. Bankaların hükümet teşvikiyle mükelleflere kolaylık sağlaması, borçluların finansal yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri ve mali sıkıntılarını hafifletebilmeleri açısından önemlidir.

Trabzon'da Varlık Vergisi için Ocak 1943'te hazırlıklar başlamıştır. Nihayetinde 7 Ocak 1943 tarihinde Varlık Vergisi miktarları, Trabzon'daki komisyon tarafından belirlenip listeler asılmıştı. Bu arada Trabzon'da çiftçiler, kara, deniz, nakil vasıtaları sahipleri ve akar sahipleri de vergi mükellefleri olarak belirlenen miktarları ödemek üzere cetvellerde gösterilmişti. Listelerin asılmasıyla birlikte mükellefler vergilerini ödemeye başlamıştır. Diğer taraftan belirlenen tarihe kadar ödemelerini yapmayanlara faiz uygulanacağı da belirtilmiştir.⁶⁵

Trabzon'da hesaplanan Varlık Vergisi miktarlarına bakıldığında; Trabzon merkez 450 bin TL olmak üzere toplamda 600 bin TL'yi geçmiştir. Diğer taraftan Trabzon'da Varlık Vergisi'ni ilk ödeyenler İhsan İsağiller, Ali Rıza Yavuz ve Affan Kitapçı olmuştur.

Tablo: Trabzon Merkezdeki Mükelleflerin Adları ve Vergi Miktarları

Mükellef	Miktar	Mükellef	Miktar	Mükellef	Miktar
P. P. Danielsen	50.000	Civelek ve Alemdağ	6.000	Osman Ural	3.000
Mustafa Topçu	26.000	Osman Peker	5.000	Zehra Karadeniz	3.500
Hohtif Şirketi	26.000	Karlo Fonzi	5.000	Hakkı Tekin Yusuf Özyazısı	3.000
Nihat Faik Bekiroğlu	25.000	Emin Hasan Sağlan	5.000	Mustafa Karanis	3.000
Mehmet Doğan	20.000	Hasan Karanis	5.000	Niyazi Şahinbaş	2.000
Mahmut Ahmet Akçay	15.000	Sıraoğlu Kardeşler ve Ş.	5.000	Atif Saruhan ve kardeşi	2.500
Veysel Çakır ve ortağı	15.000	Ahmet Erzumluoğlu	5.000	Murathan Kardeşler	2.500
Hasan Basri ve vekili Hasip Kalaycı	15.000	Nuri Ekmekçi	3.000	Pulathaneli biraderler	1.200
Ali Baltaoğlu	10.000	Hasan Ahmet Tırakya	2.500	Hakkı Divan	6.000
Hüsnü Rıza Aybay	10.000	Binbirçeşit mağazası	2.500	Muammar ve Kamil Yarımbrıyk	500

⁶³ “Varlık Vergisinin Yüzde Yirmisinin Ödeyenlere Bankalar Kredi Açacak”, *Yeşilgireson*, 26 Aralık 1942, s. 1.

⁶⁴ “Varlık Vergisi Mükellefleri”, *YeniYol*, 26 Aralık 1942, s. 1.

⁶⁵ “Varlık Vergisi Hakkında İlan”, *YeniYol*, 12 Ocak 1943, s. 4.

İlyas Kölemen	6.000	Ali Rıza Işıl	500	Aşçı Ahmet Enezoğlu	500
Emrullah Şehrali	8.000	Abdullah Ebubekir	2.500	Sabit Şehralı	1.500
Ali Peşe	8.000	Seymen Sait Ali	1.000	Şems Oteli	600
Ekrem Ongan	6.000	Yakup Reisoğlu Yakup	1.000	Kemal Sunar	500
Harunlar	1.500	Nazım Ural	2.500	Sami Dedeoğlu	500
Şakir Yavruoğlu	1.000	Fehmi Onur	1.500	Hasan Tahbaz	500
Ali Müşiroğlu	500	Hariş Limited	3.500	Hüseyin Avni Sağiroğlu	2.000
Kemal Aybay	2.500	Ahmet İbrahim oğlu	2.000	Ali Nazmi Piriç oğlu	3.000
İlyas Sabır	2.000	Daniş Eyipoğlu ve Osman Akçay Kollektif Şirketi	2.000	Hamdi Parselim oğlu	3.000
Arif Sadıkoğlu	2.000	Halil İbrahim Karagöz	1.500	Hatice Füzuran ve ortağı	6.000
İhsan İsağiller	3.000	İsmail Çelebi	2.000	Ziya Karkullukçu	2.000
Mustafa Kızıltan	500	Faik Sümer	500	Tursun Ahisahlı	1.000
Münir Özkan	500	Terlikçi Osman Kazancı	500	Osman Karanis	1.000
Neşat Karahasan	1.000	Yeşilyurt	750	İbrahim Sunar Ali Hamdi Metin	750
M. Sigorta Şirketi Acentası	700	Yakup Başaran	500	Mustafa İdris Kardeşler	1.500
Mehmet Salih Özer	500	Ali Selim Peker	500	Necip Aksöz	750
Faik Oğuztürk	1.500	Zühtü Saruhan	1.000	Ali Rıza Yavuz	750
Murat İşman	750	Recep Genç	750	İbrahim Yüksel	750
Kemal Saka	500	Ali Rıza Erzurumluoğlu ve Mustafa Türkoğlu	1.500	Murat Karahasan	2.500
Hakkı Sakarya	1.000	İdris Kurumahmutoğlu	750	Mehmet Hasan Kitapçıoğlu	750
Hacı Salih Kurumahmutoğlu	500	Hamit Uzun Hasan	500	Temel Nulcumı?	500
İbrahim Horolov	700	Osman Altan	750	Ahmet Hamdi Mehmet Nazun?	500
Fazıl Pir	500	Hasan İyler	700	İhsan Uğur	500
İsmail Müftü oğlu	500	Hasan Ahıskalı	500	Faik Memiş Yazıcı	500
Ali, Onur Bayram Öztürk	1.500	Haşim Karaniş	500	Ziya Komitoğlu	1.500
Ali Galip Karanis	1.500	Hüseyin Çulha	500	Mahmut Yazıcı	500
Keleş Kefeli	1.000				
Hüseyin Denizli	500				
TOPLAM					401.400

Kaynak: "Varlık Vergisi, Cetveller Dün Asıldı", *Yeniyo!*, 8 Ocak 1943, s. 1-2.

Tablo: Trabzonlu Çiftçiler

Mükellef	Miktar	Mükellef	Miktar
Affan Kitapçı	500	Hasan Alemdaroğlu	500
Murat Samancı	500	Molla Mehmet Bereketoğlu	500
Abdullah Bostan	500	Mustafa Ahmet Kem Hacıoğlu	500
Ahmet Bostan	500	Temeloğlu Hüseyin Gümrükçü	500
Salih Yavuz	500	Osman Gümrükçü	500
Ekrem Ogan	1000	Neşet Karahasan	700
Ali Budak	500		
TOPLAM			7200

Kaynak: “Varlık Vergisi, Cetveller Dün Asıldı”, *YeniYol*, 8 Ocak 1943, s. 2.

Tablo: Trabzonlu Kara, Deniz Nakil Vasıtaları Sahipleri

Mükellef	Miktar
Ali Uslu İmdat Reis	3000
Hamit Perekil	500
TOPLAM	3500

Kaynak: “Varlık Vergisi, Cetveller Dün Asıldı”, *YeniYol*, 8 Ocak 1943, s. 2.

Tablo: Trabzonlu Akar Sahipleri

Mükellef	Miktar	Mükellef	Miktar
Faik Nihat Rüştü	199	Nihat Rüştü	59
Ali Peşe	56	Hacı Nuri Ekmekçi	587
Kaptan Akif Nemil	1032	Delfin Şirketi	142
Ali Keçeci	1000		
TOPLAM			3075

Kaynak: “Varlık Vergisi, Cetveller Dün Asıldı”, *YeniYol*, 8 Ocak 1943, s. 2.

YeniYol gazetesinde yayınlanan tablolara göre; Trabzon merkezde 415.175 TL borç çıkarılmıştır. Trabzon’a merkezde 415.175 TL olmak üzere toplamda 600.000 TL varlık vergisi borcu çıkarılmıştır.

3.1. Varlık Vergisini Ödemeyenler

Varlık Vergisi’ni ödemekle yükümlü olanlar ilan tarihinden itibaren 15 gün içinde mal sandığına vergilerini yatırmak zorundaydı. 15 günlük zaman zarfı içinde yatırılmayan vergiler ise emval kanununa göre tahsil yoluna gidilecekti. Sürenin dolmasından itibaren birinci hafta % 1, ikinci hafta için % 2 zam

uygulanacaktı. İlan tarihinden itibaren bir ay zarfında borçlarını ödemeyen mükellefler, borçlarını tamamen ödeyinceye kadar memleketin herhangi bir yerinde bedensel özelliğine göre askerî görevlerin dışında genel hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılacaktı⁶⁶. Varlık Vergisi mükelleflerinden kadınların ve 55 yaş üstü erkeklerin borçları hakkında *Tahsili Emval Kanunu* tatbik edilmekle beraber ihtiyaç duyulması halinde çalışma mükellefiyetine tabi olmuşlardır.⁶⁷

Trabzon'da tedbirlerin aile ve işyerlerinde huzur içinde çalışma imkânları bulabilecek olan vatandaşlara borçlarını ödemek için kolaylıklar sağlayacağı ümit edilmekteydi.⁶⁸ Gösterilen bu kolaylıklara rağmen borçlarını ödemeyenler hakkında *Tahsili Emval Kanunu* hükümlerinin tatbikine devam edilecekti.⁶⁹

Varlık Vergisi borcunu ödemeyen mükellefler için çalıştırma talimatnamesi yayınlanmıştır.⁷⁰ Bu talimatnameye göre, Varlık Vergisi ödememiş olan mükellefler, kamu hizmetlerinde çalıştırılacaklardır. Nafia tarafından belirlenen çalışma alanları şunlardır:⁷¹

1. Trabzon-İran transit yolunun bir kısmını teşkil eden Hasankale, Erzurum, Aşkale yolu.
2. Tercan, Erzincan, Kemah, Refahiye yolları.

Memurlar, sakatlar, kadın ve ihtiyarlar⁷² haricindeki borçlular hemen belirlenen çalışma yerlerine sevk edilmiştir.⁷³ Bu yerlerde mükelleflerin iâşe ve barınmaları için tertibat alınmıştı. Borçlarını veremeyen kadın mükellefler ise belediyede çalışacaklardı. Trabzon'da Varlık Vergisi'ni ödemediği için yukarıda belirtilen çalışma yerlerine gönderilen kişiler hakkında belge ya da gazetelerde bilgiye rastlanılmamıştır.

13 Mart 1944 tarihinde ise "Varlık Vergisi Bakayasının Terkine Dair" kanun çıkmıştır. Bu kanuna göre belirlenen vergilerin tahsil edilmemiş olan bakiyeleri silinmiştir. Bununla birlikte Varlık Vergisi borçlarından dolayı yeniden müracaat kabul edilmeyecekti.⁷⁴ Varlık Vergisi denildiği zaman ilk akla gelen gayri müslimlerden usulsüz alınan vergilerdir. Bu durum Trabzon için

⁶⁶ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre VI, C. 28, İctima: 4, S. 4, 9.XI.1942, s. 1-9; "Varlık Vergisini Ödemeyenler", *Yeşilgireson*, 30 Ocak 1943, s. 2; "Varlık Vergisini Ödemeyenler", *İkdam*, 10 Ocak 1943, s. 1.

⁶⁷ "Varlık Vergisi Hakkında Kanun", *T.C. Resmi Gazete*, 12 Kasım 1942.

⁶⁸ *BCA*; 30-10-0-0; 135-971-24; 06 Aralık 1943, s. 1.

⁶⁹ "Varlık Vergisi", *Yeni Yol*, 4 Aralık 1943, s. 2.

⁷⁰ *BCA*; 30-10-0-0; 135-970-8; 13 Kasım 1942.

⁷¹ "Varlık Vergisini Ödemeyenler", *İkdam*, 10 Ocak 1943, s. 1.

⁷² Gazetelerde yer alan ihtiyarların yaş sınırları belirtilmemektedir. Ancak Cumhuriyet arşiv belgelerinde; 55 yaş üstü mükellefler hakkında çalışma zorunluluğunun getirildiğini görmekteyiz. Bk. *BCA*; 30-18-1-2; 101-10-19; 20.01.1943.

⁷³ "Varlık Vergisi Çalıştırma Talimatnamesi Dün Çıktı", *İkdam*, 13 Ocak 1943, s. 1, 3; "Varlık Vergisini Ödemeyenlerin Listeleri Hazırlanıyor", *İkdam*, 14 Ocak 1943, s. 1, 3; "Varlık Vergisi Borçluların Sevki Pazartesi Başlıyor", *İkdam*, 15 Ocak 1943, s. 1, 3; "Dün Gece 18 Borçlu Mükellef Celbedildi", *İkdam*, 22 Ocak 1943, s. 1, 2; "Varlık Vergisini Vermeyenler Umumi Sevkiyat Nereye Yapılacak?", *İkdam*, 25 Ocak 1943, s. 1.

⁷⁴ "Varlık Vergisi Bakayasının Terkine Dair Kanun", *T.C. Resmi Gazetesi*, 17 Mart 1944, s. 1.

geçerli değildir. Bunun sebebi ise bölgede yaşayan gayr-i müslimlerin Lozan Antlaşması'nda imzalanan mübadele protokolüne göre şehirden ayrılmalarıdır.

5. Toprak Mahsulleri Vergisi

Eylül 1943'te Toprak Mahsulleri Vergisi yürürlüğe girmiştir⁷⁵. Toprak Mahsulleri Vergisi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte birçok alanda eleştirilere ve tepkilere yol açmıştır.⁷⁶ Bu verginin uygulamasında yapılan hatalar yüzünden halk üzerinde çok olumsuz etkiler bırakmıştır. Özellikle ürünlerin toplanması ve muhafazası meselesinden dolayı yaşanan olumsuzluklar tepkilerin artmasına neden olmuştur.⁷⁷ Ülke genelinde durum böyleyken Trabzon'da, valinin başkanlığında, Toprak Mahsulleri Vergisi hakkında gereken tedbirler alınmıştır. Sonrasında ise tahmin ve tespit kolları faaliyete geçmiştir.⁷⁸

Toprak Mahsulleri Vergisi'nin oranlarına bakıldığında aşağıdaki yüzdeler ortaya çıkmaktadır.

1. % 12 oranında Toprak Mahsulleri Vergisi'ne tâbi bulunan kuru üzüm, çekirdekli çekirdeksiz üzüm, incir, fındık, Antep fıstığı, ipek kozası, afyon, pamuk, zeytin tanesi, yağlık ve yemeklik susam, keten tohumu, kendir tohumu, ayçiçeği tohumu mahsullerinden alınacak vergi İcra Vekilleri Heyeti'nce % 8'e indirildi.⁷⁹

2. Vergi olarak % 8 oranında alınacak fındık mahsulünün en son 31 Ekim 1943 tarihine kadar Fındık Tarım Satış Kooperatiflerine teslim edilmesi gerekiyordu. Zamanında teslim edilmeyen aynı vergiler % 5 zamla ve Tahsili Emval Kanunu'na göre tahsil edilecekti.⁸⁰

3. Zamanında teslim edilmeyen aynı vergilerinin % 25 ve nakden alınacak vergilerin % 10 zamla tahsili emval kanununa göre tahsil olunacaktı.

1944 yılına gelindiğinde ise Toprak Mahsulleri Vergisi'nin uygulanması ve yükümlülüklerin belirlenmesi amacıyla tekrar komisyonlar kurulmuştur. Bu komisyonlar buğday, arpa, çavdar ve patates gibi ürünlerin vergi yükümlüklerini belirlemek için çalışmıştır.⁸¹

Neticede tüm Anadolu'da olduğu gibi Toprak Mahsulleri Vergisi uygulaması, zaten savaş koşulları altında ezilmekte olan köylünün ekonomik sıkıntılarını daha da arttırmış ve tepkilere neden olmuştur.

⁷⁵ Kararname için bk. *BCA*; 30-18-1-2; 102-62-17; 7 Eylül 1943. Ayrıntılı bilgi için bk. Bülent Bakar, "Türk Çiftçisine Savaş Faturası: Toprak Mahsulleri Vergisi (1943-1946)", *Yakın Dönem Türkiye Tarihi Araştırmaları*, ed. Safiye Kıranlar-Eminalp Malkoç, Der Yayınları, İstanbul 2019, s. 332-357.

⁷⁶ Mehmet Korkud Aydın, "Savaş Yıllarının Olağanüstü Bir Uygulaması: Toprak Mahsulleri Vergisinin Hayata Geçirilmesi", *Turkish Studies*, V. 12/26, s. 1-20.

⁷⁷ Mehmet Ertan, "Toprak Mahsulleri Vergisinin Esasları ve Sonuçları: Toprak Mahsulleri Vergisi II. Aşar Mıydı?", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 14, S 2, 2018, s. 239-255.

⁷⁸ "Toprak Mahsulleri Vergisi", *Yeni Yol*, 3 Temmuz 1943, s. 1.

⁷⁹ Kararname için bk. *BCA*; 30-18-1-2; 103-71-6; 22 Eylül 1943.

⁸⁰ "Toprak Mahsulleri Vergisi Hakkında", *Yeni Yol*, 20 Ekim 1943, s. 4.

⁸¹ "Toprak Mahsulleri", *Akçaabat*, 31 Temmuz 1944, s. 1.

6. Sonuç

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye tarafsız kalmış olmasına rağmen, savaşın etkilerine karşı önlem almak zorunda kalmıştır. Bu önlemleri alırken, devlet bütçesini sağlamak için çeşitli ekonomik tedbirler almıştır. Bu ekonomik önlemler, Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Trabzon'da da uygulanmıştır.

Savaş zamanında yapılan bu tedbirlerin yürürlüğe girmesi, uygulanması ve sonuçları için Trabzon'da çıkan *Yeniyol* gazetesinin ayrı bir önemi vardır. Özellikle arşiv belgelerinde yer almayan bazı sayısal detaylar (Milli Korunma Kanunu'nun ve özellikle Varlık Vergisi bilgileri) konusunda büyük öneme sahiptir. *Yeniyol*, ekonomik uygulamaların gerçekleştirildiği süreçte ortaya çıkan muhalefet ve şikayetleri de yansıtarak bu sürecin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu şekilde, ekonomik uygulamalara yönelik eleştiriler ve memnuniyetsizler ortaya konulmaktadır.

Milli Korunma Kanunu ile birlikte başlayan ekonomik önlemler, Ekmek Karnesi, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi uygulamalarla sürdürülmektedir. Bu önlemler, II. Dünya Savaşı döneminde Türkiye'nin ekonomik istikrarını sağlamak ve savaşın etkilerine karşı önlem almak amacıyla uygulanmıştır. Ancak yapılan her uygulamanın sağlıklı bir şekilde ilerlemediğini görmekteyiz. Alınan bu önlemlerin uygulanması için bazı yaptırımlar yapılması gerekliydi. Kanunlara uymayanlar için cezalandırmalar gerçekleştirilmişti.

Trabzon'da Milli Korunma Kanunu uygulamalarında vergilendirmelere uymayan ya da kuralları çiğneyen kişilerin cezalandırılmaktaydı. Milli Korunma Kanununa zaman içinde yapılan eklemeler ve değişiklikler halkın tepki göstermesine ve hoşnutsuzluğuna yol açmıştır. Diğer taraftan kanuna göre uygulanan, düşük fiyatlar ve tarım ürünlerine el konulması mal yokluğu, karborsa, istifçilik suistimallere engel olamamıştır.

Ekmek Karnesi uygulamalarının zaman içerisinde gramajlarının değiştiği başka bölgelerden Trabzon'a takviye yapıldığı anlaşılmaktadır. Ekmek Karnesi uygulaması sırasında Trabzon'da ekmeklerin sağlıksız olduğu yönünde birçok şikayetle karşılaşmıştır. Aynı zamanda karne uygulamasında zaman zaman usulsüzlükler ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan Varlık Vergisinde herhangi bir itirazla karşılaşmamıştır. Trabzon'da Varlık Vergisinin ise sorunsuz bir şekilde ödendiği görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Ana Kaynaklar

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA; 30-1-0-0; 51-305-2; 1941.
BCA; 30-10-0-0; 185-273-12; 11 Mart 1942.
BCA; 30-10-0-0; 85-560-19; 17 Mart 1943.
BCA; 30-10-0-0; 86-569-8; 24 Ocak 1944, s. 2.
BCA; 30-1-1-2; 97-111-15; 29 Ocak 1942.
BCA; 30-18-1-2; 103-71-6; 22 Eylül 1943.
BCA; 30-18-1-2; 90-16-9; 19 Şubat 1940.
BCA; 30-18-1-2; 93-114-11; 11 Aralık 1940.
BCA; 30-18-1-2; 95-49-1; 06 Haziran 1941.
BCA; 30-18-1-2; 96-82-1; 22 Eylül 1941, s. 2.
BCA; 30-18-12; 96-95-17; 24 Kasım 1941, s. 1-2.
BCA; 30-18-1-2; 96-99-20; 16 Aralık 1941.
BCA; 30-18-1-2; 97-103-1; 24 Aralık 1941.
BCA; 30-18-1-2; 97-123-20; 02 Mart 1942.
BCA; 490-1-0; 1452-15-2; 1945.

Resmi Gazete

“Varlık Vergisi Bakayasının Terkine Dair Kanun”, *T.C. Resmi Gazetesi*, 17 Mart 1944, s. 1.

“Varlık Vergisi Hakkında Kanun”, *T.C. Resmi Gazete*, 12 Kasım 1942.

TBMM Zabıt Ceridesi

- TBMMZC, Devre VI, C. 28, İctima: 4, S. 4, 9.XI.1942, s. 1-9.
TBMMZC, 2 Şubat 1942, s. 240.

Gazeteler⁸²

- Akçaabat (Trabzon)*
Akşam
İkdam
Ulus
Yeniyol (Trabzon)

Kitap/Makaleler

- AKTAN, Coşkun Can - ŞEN, Hüseyin: “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, Kasım-Aralık 2001, C. II, S. 42, s. 6.

⁸² Gazete yazıları ve tarihleri dipnotlarda verilmiştir.

- AKTAR, Ayhan: *Varlık Vergisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya: *İkinci Adam*, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- AYDIN, Mehmed Korkud: "Milli Korunma Kanununun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 29, S. 1, Ocak-2019, s. 421.
- AYDIN, Mehmet Korkud: "Savaş Yıllarının Olağanüstü Bir Uygulaması: Toprak Mahsulleri Vergisinin Hayata Geçirilmesi", *Turkish Studies*, V. 12/26, s. 1-20.
- BAKAR, Bülent: "İstanbul'da Ekmek Karnesi Uygulaması, Karne ve Ekmek Suistimalleri (1942-1946)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, C. 12, S. 24, s. 1-60.
- BAKAR, Bülent: "Türk Çiftçisine Savaş Faturası: Toprak Mahsulleri Vergisi (1943-1946)", *Yakın Dönem Türkiye Tarihi Araştırmaları*, ed. Safiye Kıranlar-Eminalp Malkoç, Der Yayınları, İstanbul 2019, s. 332-357.
- BULUT, Mehmet: "1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş", *Bilgi*, S. 26, s. 77-101.
- Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938*, Der. Fikret Yücel, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, Ankara 2014, s. 21-34.
- ÇETİNOĞLU, Ali Sait: *Varlık Vergisi 1942-1944 Ekonomik ve Kültürel Jenosid*, Belge Yayınları, İstanbul 2009.
- DENİZ, Muzaffer: "Hitler Dönemi Türk-Alman Anlaşmaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, Mart 2015, s. 92. ss. 85-99.
- DOKUYAN, Sabit: "Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), Aralık 2014, s. 30.
- ERAY BİBER, Tuğba: *Savaşın Gölgesinde, II. Dünya Savaşı Yıllarında Giresun, Trabzon ve Rize'nin Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Durumu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020.
- ERTAN, Mehmet: "Toprak Mahsulleri Vergisinin Esasları ve Sonuçları: Toprak Mahsulleri Vergisi II. Aşar mıydı?", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 14, S. 2, 2018, s. 239-255.
- EZER, Feyzullah: "1929 Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 1, s. 427-442.
- GÖZCÜ, Alev: "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Ekonomik Durumun Sosyal Hayata Etkilerine Dair Bazı Tespitler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 62, Bahar 2918, s. 99-101.
- GÜÇLÜ, Muhammet: *Varlık Vergisi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019.
- İNCİ, İbrahim: "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tek Parti Hükümetlerinin İaşe Politikaları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, S. 50, Erzurum 2013, s. 274.
- KAFAOĞLU, Arslan Başer: *Varlık Vergisi Gerçeği*, Kaynak Yayınları İstanbul 2002.
- KARABEKİR, Kazım: *Günlükler (1906-1948)*, C. II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 1252
- KAYRA, Cahit: *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*, Tarihçi Kitabevi Ankara 2015.

- KOÇAK, Cemil: “Karneli Yıllar”, *Tarih ve Toplum*, C. 3, S. 25, Ocak 1986, s. 26-27.
- KOÇAK, Cemil: *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 241-243.
- KOÇTÜRK, O. Murat – GÖLALAN, Meryem: “1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi”, *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45 (2), 2010, s. 59.
- METİNSOY Murat: *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.
- ÖNDER, Zehra, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, Çeviri: Leyla Uslu, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2010.
- ÖZDİNÇ, Hülya Kendir: “Tarımda Kamu Politikalarının Başlangıcı: “Buğday Meselesi”, 1932-1945”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, 1 (20), s. 1-12.
- ÖZKAN, M. Selçuk - TEMİZER Abidin: “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2 / 9 Fal 2009, s. 319-325.
- ÖZKAN, M. Selçuk: “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin Takas Usulü Ticareti”, *Karadeniz Araştırmaları*, (Yaz 2012), ss. 89-96.
- ÖZPOLAT, Mustafa: *Bütün Değişiklikleriyle Birlikte Milli Korunma Kanunu Şerh ve Tatbikatı*, Ankara 1945, s. 3.
- METİNSOY, Murat: *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi 1884-1950*, Yay. Haz. Hikmet Öksüz-Veyssel Usta-Kenan İnan, İber Matbaacılık, Trabzon 2009.
- YÜCEL, Fikret: *Cumhuriyet Türkiye’sinin Sanayileşme Öyküsü*, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara 2015, s. 32-44.

İnternet Kaynakları

- https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc024/kanuntbmmc024/kanuntbmmc02404305.pdf (Çevrim içi) 10.04.2018.
- https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc014/kanuntbmmc014/kanuntbmmc01402643.pdf (Çevrim içi) 5.11.2023.
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, “Ticaret Bakanlığı Tarihçesi” <https://ticaret.gov.tr/kurumsal/tarihce> (Çevrim içi) 03.03.2020.

Extended Abstract

Economic Measures Taken In Trabzon During World War II

Although World War II was the bloodiest war in history, it also affected the states that did not participate as much as the states that participated in the war. After the economic depression that affected the whole world between 1929-1933, the biggest crisis in the world conjuncture was experienced during the war period covering the years 1939-1945.

World War II created significant changes and shocks in the economy of all countries of the world. From the first years of the war, it became necessary to take extraordinary measures in every field. Thus, measures have been taken in Türkiye for national defense, to meet the needs of the people and to protect the economy of the country. Maintaining its neutrality in these years, Türkiye felt the heavy burden of the war. Although Türkiye did not enter the war, military recruitment and defense expenditures increased. For these reasons, the industrial investments planned before the war were not made and the production came to a standstill. As a result, Türkiye has taken some economic measures to meet basic needs.

II. During the World War II, Türkiye's economy was based on agriculture and animal husbandry. In the Black Sea region, as in general, the economy was shaped by agriculture and animal husbandry. The increase in recruitment to the military during the war years weakened the workforce and dealt a great blow to the economy. There were industrialization plans that were made before the war but could not be realized. Investments could not be made and the economy could not develop either. With the deterioration of the economy, the measures taken by the state were also applied in the Black Sea region. During the World War II, the increase in military recruitment in the Black Sea region caused a decrease in the workforce and production, and with the decrease in production, the cost of consumer goods arose. As a result, it was difficult to find consumer goods due to reasons such as stocking and black market. The situation of the people worsened as the state began to collect new taxes from the people, whose economic situation was already bad, in order to meet their essential needs. In the Black Sea region, the people had difficulty even in reaching the basic necessities in poverty. In particular, the situation of the villagers reached the limit of hunger during the war. Production-consumption and distribution works were taken under state control by enacting the National Protection Law (January 1940).

Grain stocks were confiscated, and making cakes and similar products from flour was prohibited. Thus, it was tried to find a solution to the grain shortage by preventing the production and sale of foods that could be considered luxury. Basic foodstuffs and basic needs would be met as much as possible. Since sugar was among the luxury foodstuffs, it was not possible to find it or, if found, to buy it at an affordable price. Taxes taken from wealthy people, especially minorities, during the war could not prevent the bad course of the economy. According to the National Protection Law adopted in 1940, it is prohibited to create a shortage of goods, increase in prices, store or destroy goods, compel the purchase of other goods contrary to commercial obligations and tendencies, create a monopoly, and make transactions outside the rules determined by the government. For the implementation of these rules, commissions were formed and it was desired to ensure the smooth operation of the process. During this process, many commissions were established for the implementation of these decisions in the

Black Sea region, as well as the Chambers of Commerce and Industry among their executives.

The state determined the properties and values of the seized grains through the commissions determined and determined the ways in which they would be taken and bought them in return for a receipt. The National Protection Law, with the additions and amendments made, caused public reaction, and those who violated the law were punished. Accordingly, open hearings were held at the Criminal Court of First Instance for those who acted against the National Protection Law. Low prices and confiscation of agricultural products were implemented according to the law; The lack of property could not prevent abuses such as the black market and hoarding. Another application of the war in the economic field was the Bread Rationing. Since the measures related to bread, which started with the application of uniform bread in Istanbul, Izmir and Ankara on February 18, 1941, did not provide the necessary savings, the government had to switch to the application of the Bread Rationing. Various changes and mostly reductions have been made in weights over time. While the gram of bread given for the soldiers was increased, the bread distributed for the people was generally decreased. In some periods, it was practiced to give one full day and one day incomplete bread. Over time, depending on the relief in cereals, the weight of the bread was increased and the additives in it were reduced.

Despite the precautions taken, some irregularities emerged regarding the ration card application. One of the reasons was that lost or stolen cards were not reported in a timely manner. With the end of the war, the Bread Rationing application lost its validity. With a circular dated September 9, 1946, the sale of bread with ration cards was completely terminated. One of the taxes applied in wartime was the Wealth Tax. When government expenditures could not be met with public revenues, search for other resources was started. Most of the tax revenue was covered by the income tax collected from wage earners and salaried people. This situation put the taxpayers in trouble and no solution could be found. In order to correct this, efforts were made to tax the war rich who were not taxed. According to the calculations made throughout, 420 million TL Wealth Tax would be collected in 14 provinces. As in other regions in the Black Sea region, the commissions determined in December 1942 in Trabzon worked for the regular implementation and collection of the tax. In order for the Wealth Taxpayers to pay their debts, it was facilitated by the banks with the encouragement of the government.

Banks were freed by the state to open all kinds of loans, along with limited commercial loans to Wealth Taxpayers. Farmers, owners of land, sea, transportation vehicles and land owners are also shown in the charts to pay the amounts determined as taxpayers. With the hanging of the lists, taxpayers started to pay their taxes. In September 1943, the "Agricultural Products Tax" came into effect. Necessary measures were taken in the Black Sea cities for the Agricultural products tax, and then the estimation and determination branches were active. II. We see that all the economic measures taken during World War II were implemented in the most important cities of the Trabzon. The local newspaper Yeniyol and Cumhuriyet archive documents published in these cities were scanned and the works written on the subject were examined. In our study, the measures in the field of economy applied especially over these three cities were analyzed and evaluated.